

Želimir PULJIĆ

ETIKA U SESTRINSTVU*

Sažetak

U sklopu 19. edukacijskog tečaja Medicinskih sestara Hrvatske, koji je održan u dubrovačkoj Općoj bolnici 18. travnja 2008. predavač je govorio o “etici u sestrinstvu”. Započeo je pitanjem o čovjeku jer je to posebice aktualno kad se govori o etici. Nakon što je obrazložio neke od opisnih definicija o čovjeku kao biološkom, psihološkom, razumnom, političkom, ekonomskom, moralnom, religioznom, povijesnom, utopijskom, estetskom, otvorenom, zagonetnom biću..., autor je iznio dva oprečna nazora o čovjeku: Jedni vjeruju da je stvoren na Božju sliku i priliku, a drugi tvrde da je on samo sklop materijalnih čestica i sila (Hume, Feuerbach, Marx, Compté, Spencer, Freud, Levi-Strauss...).

U drugom dijelu rada autor je ustvrdio kako je čovjek “višeznačan” i kompleksan, te nije samo materijalno biće, životinja koja se razlikuje malo većom savršenosti fizičkih, psihičkih i intelektualnih sastavnica, nego ima nešto u njemu što ga razlikuje sasvim od drugih živih bića i čini ga “osobitim stvorenjem”. Čovjek je, naime, biće koje misli, govori i ljubi. On je religiozno, slobodno, svjesno i savjesno biće. Obdaren slobodom i savješću on je etičko biće. Budući da je bila zadana tema predavanja “etika u sestrinstvu”, autor objašnjava što je etika, koja dolazi iz grčkoga “ethos” znači “boravište, zavičaj, običaj, ćud, ponašanje, vladanje” i uspoređuje je s latinskom riječju moral “mos” što znači običaj, ponašanje, vladanje. U hrvatskom jeziku za etiku i moral imamo riječ “ćudorede”, od dva pojma: ćud i red. Kao da se htjelo reći: da se ljudska ćud ne bi pretvorila u ćudljivost, potrebno je tu ćud stavljati u red. Uređivanje ćudi jest ćudorede, a to u potpunosti odgovara pojmovima etike i moralke. Na kraju teksta autor veli da bi čovjek htio biti dobar, ali u biti on je ranjeno biće; iznoseći Ivanovu teoriju o “tri duboke rane”, zaključuje kako čovjeka valja liječiti i iz tame u svjetlost voditi. Budući da se Uskrsnuli Isus predstavio kao “svjetlost svijeta” (Iv 8,12) i donio u izobilju “dar života” (Iv 10,10), te “ranjenog čovjeka” spasio i otkupio, čovjek može biti dobar, pravdan i plemenit.

* Predavanje je održano u dubrovačkoj Općoj bolnici 18. travnja 2008. u sklopu 19. edukacijskog tečaja Medicinskih sestara Hrvatske.

I. Uvod

Nedavno sam pročitao kako se na “Zdravstvenom veleučilištu obrazuju zdravstveni stručnjaci koji pomažu ljudima u najkritičnijim životnim situacijama”, te kako je u sklopu predviđenoga programa (o “zdravstvenoj psihologiji”, “razvojnoj psihologiji”, “komunikaciji u zdravstvu”, “bioetici”) najveći studij po broju studenata i nastavnika “studij sestrištva”, kojem se posvećuje posebna pozornost. Medicinske sestre, naime, provode najviše vremena s bolesnicima pružajući im cjelovitu skrb koja, uz biološke, uključuje i psihološke i duhovne dimenzije liječenja. Kako bi takvu cjelovitu skrb mogle kvalitetno pružiti, moraju imati osobine koje ih predodređuju za ovaj težak i požrtvovan posao: sklonost odricanju za druge, suosjećanje s drugima, strpljenje, tolerancija.

Dobro je što postoji mogućnost i petogodišnjega studija za medicinske sestre, te što je Hrvatski sabor, kako sam informiran, donio Zakon o sestrištvu, kojim je omogućeno osnivanje Hrvatske komore medicinskih sestara, krovne organizacije zadužene za strateški razvoj sestrištva u Hrvatskoj i njegovu prilagodbu europskim standardima. To sve zajedno promiče status i ulogu medicinskih sestara, te im osigurava vrhunsko i kvalitetno obrazovanje što će imati pozitivnoga odjeka na kvalitetu odnosa s povjerenim bolesnicima, a time i na unaprjeđenje ukupne zdravstvene njege, promicanju i širenju pravila i etičkih načela, te uspostavljanje civiliziranoga i kulturnoga okruženja po mjeri i dostojanstvu čovjeka. No, tko je čovjek da ga se spominješ i sin čovječji te ga pohodiš? – pita se pisac psalama (Ps 8,5). To je pitanje osobito aktualno kad je govor o etici, a to je tema ovoga edukacijskog tečaja.

2. Tko je čovjek?

Oduvijek se čovjek pitao tko je i zašto živi. I nije mu svejedno kakav će odgovor dobiti na pitanje: tko je, kamo ide, odakle je? Znanstvenici su se trudili u tom smislu davati odgovore i definicije o njemu.¹ Tako su ga opisivali kao biološko biće (životinja kao i druge životinje); psihološko, razumno, političko (zoon politicon), ekonomsko, moralno, religiozno,² te-

¹ Usp. Raymond F. Gale, *Who are You? - The Psychology of Being Yourself*, New Jersey 1974. "In this book Gale describes the challenging task of becoming and growing, and explains why every self-accepting, self-actualizing individual must participate in this lifelong adventure to achieve an integrated, authentic identity."

hničko, povijesno, utopijsko, estetsko, nedovršeno, otvoreno, nesigurno, tragično, zagonetno. Opisivali su ga kao biće koje "govori", koje se buni, koje stvara simbole, koje troši, koje se smije, sumnja, prilagođava se, igra se, biće koje uspostavlja odnose, koje obećava, zaboravlja, biće savjesti, zagonetno biće. I mogli bismo tako unedogled nabrajati "umotvorne" pojmove izrečene o njemu. Svaka od opisanih definicija izražava poneku njegovu mogućnost, ali sve zajedno ne obuhvaćaju ga potpuno. Čovjek izmiče znanstvenim formulacijama i ostaje mučna nepoznanica. On je veći od zbroja svojih sastavnih dijelova. I jedino je biće u svemiru koje postavlja pitanja i daje odgovore. No, ima mnogo pitanja koja ostaju bez konačnog odgovora, kao što ima podosta i odgovora, koji ne traže daljnja pitanja. Čovjek je, naime, tajna. Tajna beskrajna.³

Zamršenost pak ovoga problema produbljuje se još više zbog činjenice što danas svi govore kako je čovjek "vrhovna vrednota", kako njegovu "dostojanstvo" valja braniti, respektirati i promovirati, kako on ima "neotuđiva prava", te da nije dopušteno nikakvo "izrabljivanje čovjeka po čovjeku". U tome se slažu ljudi različitih političkih i ideoloških opredjeljenja. Ali, prije ili kasnije pojavit će se pitanja: Zašto je čovjek takva vrednota, dapače vrhovna vrednota?! Otkuda mu takva prava koja mu se ne mogu oduzeti?! Ako je on samo materijalan, otkuda mu dostojanstvo koje druga živa bića nemaju?! Zašto se s njim ne može postupati kao npr. sa zečevima i ovcama: ubijamo ih i hranimo se njima. Zašto se čovjeka ne smije upotrebljavati kao "sredstvo" za postizanje određenih ciljeva?!

Tko je, dakle, čovjek?! Zašto ga se treba smatrati vrhovnim dobrom, neusporediva dostojanstva, kao krunu svih stvorenja?! Kakav je njegov donos prema drugim živim bićima? Postoji li nešto u njemu što ga čini sasvim drugačijim od drugih bića?! Ako da, što je to? S tim zamršenim i teškim pitanjima bavili su veliki umovi povijesti.⁴ I donijeti popis odgo-

² Usp. Battista Mondin, *L' uomo: chi e? - elementi di antropologia filosofica*, Milano 1977. Knjiga ima 380 stranica i solidno je enciklopedijsko djelo o čovjeku kojeg je autor obradio fenomenološki i metafizički. U svezi s opravdanjem naslova "homo religiosus" usp. str. 257-292. "Una manifestazione tipicamente umana e la religione... essa si impone come una costante dell' essere umano anche se non e coltivata da tutti gli individui della specie" (str. 257).

³ Usp. Alexis Carrel, *Čovjek nepoznanica*, Zagreb 1941., str. 28: "Odista naše neznanje seže duboko. Najveći dio pitanja, koja su sebi postavili istraživači čovjekove biti, ostao je bez odgovora. Čitava područja našeg unutrašnjeg života još su uvijek nepoznata. Znamo da smo tvorevina iz tkiva, organa, sokova i svijesti. Odnos između svijesti i moždanog staničja međutim još je uvijek za nas tajna".

⁴ Battista Mondin, *Etica e politica*, PDUL Bologna, 2000. U ovom filozofskom priručniku autor donosi popis glavnih etičkih pravaca kroz povijest: Platona, Aristotela, stoika i epikurejaca, Augustina i Tome, Cartesia, Spinoze, Huma i Kanta, Hegela, Schopenhauera, Nietzschea, Bergsona, Sartre i Levinasa.

vora na to pitanje “tko je čovjek”, značilo bi predstaviti antropologiju ljudske misli. U ovom razmišljanju o čovjeku htjeli bismo malo prodrijeti u tu tajnu, taj veliki i “neodgonetivi misterij”.⁵ Ne želimo površno zaključivati kao neki koji, zbunjeni kompliciranošću čovjekova bivstva, vele da “čovjek nije ništa drugo nego obična malo inteligentnija životinja”.

2. I. Dva oprečna nazora o čovjeku

Gledom pak na nazor o tomu tko je čovjek nailazimo često na radikalnu podjela na tom području. Ne postoji, dakle, samo podjela na lijeve i desne političare, ili pak ekonomska podjela na bogate i siromašne, razvijene i nerazvijene, na “sjever i “jug”. Postoji i podjela oprečnih nazora u pogledu toga tko je čovjek. Za one, koji na njega gledaju očima vjere i teološki, čovjek je najviše Božje stvorenje, stvoren na njegovu sliku i priliku. On je osoba obdarena razumom i slobodnom voljom koja je sposobna birati i težiti za apsolutnom Dobrotom, tj. sposoban je doći k Bogu (*capax Dei*). On nije samo dio prirode, nego je svojim duhom pozvan tu prirodu shvatiti i podrediti je. I ne samo to: on je pozvan i u stanje “nadravnosti”, a to nadilazi njegove prirodne moći i čini ga dionikom božanskoga života, sposobnim postati “dijete Božje”.

Oprečni pak nazor, onaj materijalistički veli kako je čovjek sklop materijalnih čestica koje su opet proizvod prirode i njezinih sila (Hume, Helvetius, Feuerbach, Marx, Lenjin, Comte, Spencer, općenito pozitivisti i empiristi svih vremena; Freud i drugi psihoanalitičari, neopozitivisti i strukturalisti kao npr. Levy-Strauss i Foucault). I ovaj materijalistički odgovor ima mnogo sljedbenika kako među znanstvenicima, tako i među običnim ljudima. Po tom shvaćanju čovjek ne bi bio ništa drugo doli “epifenomen materije”, “posljednji proizvod i najsavršeniji čin evolucije materijalnoga” (Darwin), proizvod socijalnih, povijesnih i ekonomskih uvjetovanosti (sociologizam i marksistički economicizam). A u svom psihičkom području on je proizvod podsvjesnih i tamnih sila i podložan jakom “libidu” (Freud i psihoanalitičari). Zato se gledom na čovjeka ne može govoriti o slobodi jer je ona samo pojavnost. Tu je govor o psihološkim i socijalnim determinizmima.

⁵ Ibid., str. 49-50: Nakon opisa pojedinih etičkih pravaca, Mondin veli kako je došao do zaključka da su navedeni pravci isticali jednom "posljednji cilj čovjekov", drugi put "sredstva" kojima doći do toga cilja, a treći put "narav i vrijednost same moralne obveze". No, zajedničko je svim pravcima uvjerenje da je "čovjek nedovršena životinja", te da mu je "glavna dužnost definirati sebe i ostvariti se". A etika je "umijeće kako se čovjekom postaje". ("Il suo dovere principale consiste nel definire se stesso e nel realizzarsi. L'etica è l'arte di fare l'uomo", str. 50).

3. Čovjek je “višeznačno” i kompleksno biće

Pa tko je onda čovjek? Je li on materijalno biće, životinja koja se razlikuje od drugih samo malo većom savršenošću i kompliciranošću fizičkih, psihičkih i intelektualnih sastavnica? Ili možda ima nešto u njemu što ga razlikuje sasvim od drugih živih bića i čini ga “posebnim stvorenjem”?!

Kad se čovjeka uspoređuje s drugim živim bićima, posebno sa svijetom životinja “višege ranga”, otkriva zapanjujuće sličnosti. Ali, i još veće razlike. Sa živim stvarima vežu ga zajednički zakoni života po kojima živi poput biljke i životinje određenim biološkim ritmom: rada se, razvija, zrije, stari i umire. I tu zapravo nema nikakve razlike. Sa životinjskim svijetom ima osjećajni život i vitalne potrebe da se hrani i preživi. Na tom području moglo bi se čak ustvrditi kako je čovjek siromašniji u usporedbi sa životinjama, jer mu nedostaje “savršenstvo instikata” kojima su obdarene životinje.

Tako je, eto, iz biološke perspektive čovjek obična životinja. No, je li on samo životinja, pa makar bila i višege ranga?! Ipak nas neke stvari prisiljavaju o čovjeku razmišljati kao o posebnom stvorenju. Najuzvišenije kod čovjeka jest činjenica što je sposoban govoriti, misliti, osjećati se slobodnim, voljeti, biti religiozan, te zaključivati unutarnjim moćima srca i savjesti što je dobro, a što loše. Nosi, naime, u srcu upisan moralni zakon kojemu se valja pokoravati. I kad se iz te perspektive promatra čovjeka, otkrivamo kako su to zapravo kvalitete koje ga svrstavaju u sasvim drugu sferu života. I čine ga ne samo običnim živim bićem, već sasvim posebnim.

3. I. On je biće koje misli, govori i ljubi

Ponajprije čovjek je biće koje razmišlja. A misao uključuje barem tri čina: percepciju (shvaćanje), sudenje i zaključivanje. On je sposoban ne samo stvarati sud (prosudivati), već je sposoban i uspoređivati i zaključivati: Stablo je zeleno. Zelena stabla pomažu zdravlju. Dakle, ovo stablo pomaže zdravlju. Takav mentalni proces sposoban je izvesti samo čovjek. Nijedno drugo živo biće nije to moćno uraditi. Istina, životinje mogu percipirati stvarnost, ali nisu sposobne uspoređivati i zaključivati. A sposoban je zamišljati i apstraktne stvari. On je moćan misliti o dobroti, mudrosti, pravdi, miru. Čovjek ne samo misli, već i govori. On izražava svoje misli riječima koje onda priopćava drugima. Govor je tipična odlika čovjeka.⁶ Istina je kako i druge životinje komuniciraju među sobom, a i s

⁶ Usp. Battista Mondin, *L'uomo: chi e?..*, nav. dj. str. 154: "La proprietà del parlare distacca nettamente l'uomo dagli animali e da qualsiasi altro essere di questo mondo e fa di lui un essere del tutto singolare."

drugim vrstama pomoću foničnih znakova i zvukova. Ali one ne govore. Prije svega životinje upotrebljavaju fiksne i nepromjenjive znakove: pas laje, lav riče, ovca bleji, konj rže... ali uvijek na isti način u svim dijelovima svijeta i u svako vrijeme.

Osim toga ljudski je govor pun simbola koji često nemaju neke direktne veze s onim što simboliziraju: kuća nema nikakve veze s ciglama ili s kamenjem; zeleno svjetlo (ili crveno) nema nikakve direktne veze s njihovim značenjem tj. zabrane ili dozvole prelaska preko raskrižja. I dok životinje komuniciraju prirodnim znakovima, čovjek se služi drugim konvencionalnim i simboličnim znakovima što ih je on stvorio, a koji često mogu značiti i nešto suprotno. Tako Japanci bijelom bojom označavaju žalost, a Europljani to čine crnom bojom.

Ima još jedna odlika koja je tipično ljudska i koja ga čini različitim od ostalih živih bića: to je ljubav.⁷ I u životinjskom svijetu postoji seksualna privlačnost. Ali ona ne nosi u sebi odliku ljubavi. Ona je slijepi instinkt koji je predodređen pojaviti se u određeno doba godine s ciljem očuvanja vrste i reprodukcije. Zato se ne može govoriti kako životinje vole svoje potomke. One vode brigu o njima u prvim danima. Ali kad odrastu potpuno ih napuštaju. I više ih ne poznaju. A briga, koju pokazuju prema mladima, plod je instiktivne naravi, a ne ljubavi. Upravo zbog toga što je odnos između životinja instiktivne naravi, a ne plod ljubavi, uočljivo je kako je incest među životinjama iste vrste sasvim normalna stvar. Tim ulazimo u još jedno područje koje je tipično ljudsko, a to je područje njegove religioznosti i moralnosti.

3. 2. On je religiozno, slobodno, svjesno i savjesno biće

Čovjek je u svojoj biti religiozno biće. To je činjenica koju je u povijesti lako dokazati. Nema plemena ni naroda koji bi bili nereligiozni. Imaju mjesta i ljudi kod kojih je religija igrala manje ili više važnu ulogu. Ali, ne postoje "areligiozni" narodi. Dočim, kod životinja toga ne nalazimo. Isto

⁷ Vidi: San Agostino, *De Civitate Dei*, XVI, c. 28: "Cio che anima la societa terrena (civitas terrena) e "amore di se stessi fino al punto di disprezzare Dio; cio che anima la societa divina (civitas coelestis) e l'amore di Dio al punto di disprezzare se stessi". Uz teoretske postavke brojnih filozofa, koje Mondin obraduje u citiranom djelu (*L' uomo: chi e'...*, str. 147-151), posebice je interesantno ovo što o ljubavi veli sv. Augustin koji ljubav stavlja u temelje ljudskoga pogleda na povijest: "Sant'Agostino pone l'amore alla base della sua visione della storia: questa trae origine e si sviluppa da due diversi tipi di amore, l'amore di se stessi e l'amore di Dio. Dal primo sorge la civitas terrena, dal secondo la civitas Dei.

vrijedi i za moralnost, za moralni osjećaj.⁸ I on je prisutan u svim kulturama, barem u svojoj elementarnoj pojavnosti: "Ima stvari koje su dobre, koje treba raditi; ali, ima i loših stvari koje treba izbjegavati." Toga osjećaja za moralno vrednovanje ne nalazimo kod životinja. One ne mogu zaključivati, već čine ono što im instinkt nalaže. Čovjek dijeli "epitete" dobra ili lošega stvarima oko sebe. On opisuje i kvalificira lisicu kao "lošu jer jede košiči", a janje naziva "dobrim jer ne nanosi štetu" drugim životinjama.

Čovjek je uz to slobodno i otvoreno biće različitim mogućnostima: može htjeti i ne htjeti i ono što mu se sviđa, kao i ono što mu se ne sviđa. Njegova narav nije ta koja bi gospodarila, već je čovjek u svojoj slobodi njezin gospodar. Stoga je čovjek po slobodi iznad ostaloga dijela svijeta, iznad biljaka i životinja. Sloboda ga izvlači iz "kaveza determinizma" i osposobljava ga ispisivati stranice povijesti. Čovjek je biće koje je sposobno stvarati i transformirati, te prelaziti iz svijeta "nature (naravi) u svijet "kulture i slobode" (dalla natura alla cultura). Životinje nemaju povijesti. Nema povijesti tamo gdje nema razuma i slobode, a civilizacija započinje tek s čovjekom.

Ima još nešto što ga čini skroz različitim od "drugih svjetova", svijeta biljaka, životinja i minerala. On, naime, posjeduje nešto uz pomoć čega može reći "JA": ja mislim, ja osjećam, ja vjerujem. Izgovoriti "JA" može samo čovjek. Druge životinje istina žive, ali nisu svjesne kako žive. One žive u nekoj vrsti "životnog sna", kako je netko zapisao. A čovjek je svjestan svega što se oko njega događa. Posebice se to očituje u trenutku smrti. Kod životinja je to običan biološki proces, jednostavan čin "odlaska". Kod čovjeka, naprotiv, to je strašna drama o kojoj najradije i ne misli, jer onda se smrt lakše podnosi. Čovjek je, naime, svjestan kako napušta svijet u kojem je živio, te ide nekamo kamo ne zna kako je. A to pribavlja dodatnu tjeskobu i probleme. Stoga se i veli kako životinje nestaju, ugibaju ili krepaju, a čovjek umire.

Na koncu ovih kratkih refleksija o čovjeku pitamo se je li sličnost, odnosno razlika između čovjeka i životinje samo kvantitativne naravi ("čovjek je samo malo savršeniji proizvod evolucije"), ili je u pitanju i kvalitet ("čovjek je kvalitativno različit od životinje). Evolucionisti vele kako je čovjek vrhunac evolucije koji je ostvaren na zemlji ("homo sapiens"). On bi dakle bio "najsavršenija životinja", pa bi razlika između čovjeka i životinje bila samo u stupnju, a ne u naravi (kvalitativna). Istina, u kompleksu biolo-

⁸ Živan Bezić, *Etika i život*, U pravi trenutak, Đakovo 1995., str. 63-69. Ovdje Bezić obrazlaže kako su razum i volja izvori etike, ali ne jedini. Naime, "zbog slabosti i mana razuma i volje, Dobro se pobrinulo akreditirati svoga zastupnika u liku savjesti" (str. 64). Bezić opisuje savjest kao "intimnu osobnu moć i sposobnost prosuđivanja moralnosti ljudskih čina, kao putokaz i semafor dobru. Ona bdije nad razumom i voljom, a preko nje vječno ulazi u vremenito" (ibid.).

ške evolucije čovjek se pojavljuje kao poseban fenomen s korijenima iz davnih nepoznatih vremena. U procesu hominizacije (od prije desetak milijuna godina), u datom trenutku “dogodio se lom” i pojavio se čovjek. Kad se to dogodilo, teško je reći. Ali se s tim događajem pojavljuju tipični obrisi čovjeka što kod životinje ne nalazimo. Čovjek proizvodi oruđe i oružje, s obredom i pijetetom pokapa svojih mrtvih, slika svijet i životinje veličanstvenim bojama po špiljama. I to je taj prijelaz iz životinjskoga u ljudsko carstvo iz prirode, “nature” u kulturu i civilizaciju. Stoga nam je prihvatljivija druga hipoteza kako je čovjek skroz na skroz različit od životinje, iako ga sa životinjskim svijetom vežu mnoge morfološke veze.

4. Čovjek je osoba i etičko biće

Budući da sloboda izvlači čovjeka iz “kaveza determinizma” i osposobljava ga “ispisivati stranice povijesti”, pitamo se kakav svijet on želi graditi? Nema sumnje kako slijedeći svoje najunutarnije težnje čovjek želi bolji i pravedniji svijet, svijet pravoga, sigurnog i trajnog mira koji uključuje slobodu za svakoga, sigurnost i mogućnost dostojnoga života. No, ako on doista želi graditi svijet socijalne pravde sa zajamčenom zaštitom dostojanstva svake ljudske osobe, otkuda onda toliko mržnje u svijetu? Kako one rasne, klasne, tako i nacionalne i vjerske?! Je li bolji i pravedniji svijet istinskoga mira ostvariv bez promjene ljudi? Je li moguća promjena ljudi bez jasnih duhovnih vrjednota koje imaju objektivnu ukorijenjenost u ljudskoj svijesti i savjesti pa onda postaju normom ponašanja? Je li taj bolji i pravedniji svijet moguć bez pune i prave istine o čovjeku? Konačno, je li bolji svijet moguć bez Boga, ili čak protiv Boga? “Ako Gospodin kuću ne gradi, uzalud se muče graditelji. Ako Gospodin grad ne čuva, uzalud stražar bdi”, veli mudri pisac psalama (Ps 127,1).

Tko je čovjek? “Pa što je čovjek da ga se spominješ, sin čovječji te ga pohodiš?” (Ps 8,5). Prvo je i najosnovnije pitanje kakva je naša ideja o čovjeku? U čemu je dostojanstvo i veličina ljudskoga bića? U tomu što je on **osoba**. Rada se kao osoba,⁹ a to je jedincati i neponovljivi JA, sam svoj, različit od svih milijardi ljudi koji su postojali i koji će postojati na ovoj zemlji. Svaki je čovjek zato otajstvo za sebe. Tajna u sebi. Nitko ga do kraja ne može proniknuti. Ljudi poznaju ljude samo po vanjskoj pojavnosti, po vanjskim očitovanjima, ali to je samo površinsko poznavanje čovjeka. Onaj unutarnji čovjekov život ostaje skriven ljudskom pogledu. Osoba je u sebi nedohvatna. Tko je čovjek u sebi? Zar samo biokemijski proces ma-

⁹ Ibid., str. 179-191. Vrijednost cjelovitoga gledanja na čovjeka najviše zastupaju dva filozofska nazora: humanizam i personalizam.

terijalnih elemenata? Zar samo igra kemijskih jednadžbi? Svojom misli čovjek obuhvaća sebe i cijeli svemir; traži istinu svih stvari; ponire u bit svakoga bića. Svojom sviješću čovjek se izdiže nad sva stvorenja našega svijeta. Savješću razlučuje dobro i zlo; živi ne samo duševnim nego i duhovnim životom; stvaralac je na području znanosti i svih grana umjetnosti. Istina, dobrotu, ljepota sadržaji su njegovih misli i težnja. Zar je sve to samo učinak materijalnih energija? Zar je to naše neponovljivo JA samo neka biokemijska formula?

Materijalističko poimanje čovjeka isključuje svaku duhovnu, nematerijalnu sastavnicu ljudskoga bića.¹⁰ Materijalizam smatra da je čovjek samo tjelesnost, i to kao konačni rezultat znanosti. A uz to niječe Boga i čovjekovu duhovnu i besmrtnu dušu. A čovjek upravo po besmrtnoj duši ima svijest svoje osobnosti. Zato ne smije nikada biti pretvoren u stvar, a svaka javna vlast dužna je štiti njegovo dostojanstvo. "Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih" (Post 1,27). To je rodni list čovjekov! "Bog je stvorio čovjeka za neraspaldljivost, i učinio ga na sliku svoje besmrtnosti" (Mudr 2,23). Drugi vatikanski sabor poručuje da je "čovjek kao nešto jedno i cijelo, s tijelom i dušom, srcem i savješću, razumom i voljom u središtu izlaganja" (GS, 3). Iz te istine slijede dalekosežni zaključci za čovjekovo postojanje i za sudbinu svijeta. Zbog toga su mnogi teški problemi svijeta etički problemi. Imaju korijen u etičkoj krizi. Etičko biće posjeduje savjest. To znači da usvaja nepremostivu razliku između dobra i zla. Zlobno srušiti slijepoga koji tapka među mnoštvom bit će uvijek zlo. Pomoći mu i prevesti ga na drugu stranu ulice bit će uvijek dobro. "Savjest je, kaže Sabor, najskrovitija jezgra i svetište čovjeka, gdje je on sam s Bogom čiji glas odzvanja u njegovoj nutrini" (GS, 16).

Svatko želi susretati ljude istinski pravedne, poštene, u punom smislu dobre. Sad se postavlja pitanje: Može li čovjek tako izmijeniti svoje moralne sudove da proglasi dobro zlim a zlo dobrim? Povijest dokazuje da je to moguće. Moguća je takva perverzija savjesti. To je navijestio Isus svojim apostolima: "Štoviše, dolazi čas kad će svaki koji vas ubije misliti da služi Bogu" (Iv 16,2). Sedam stoljeća prije Isusa Krista prorok Izaija korio je svoje suvremenike: "Jao onima koji zlo dobrom nazivaju, a dobro zlom, koji od tame svjetlost prave, a od svjetlosti tamu..." (Iz 5,20). Savjesti je stoga potrebno svjetlo da slijedi pravi put. Svjetlo je istina. Isus Krist je rekao svojim učenicima: "Ja svjetlost, dođoh na svijet da nijedan koji u mene vjeruje u tami ne ostane" (Iv 12,46). "Tko hodi u tami, ne zna kamo ide" (Iv 12,15).

¹⁰ Vidi, Battista Mondin, *Etica e politica*, nav dj., str. 200: "Gli elementi costitutivi principali del paradigma politico di Karl Marx sono: il materialismo storico, la dialettica e la priorità della società all'individuo."

5. Što je to etika?

Ako je čovjek etičko biće koje posjeduje savjest, pitamo se sada što je to etika? Riječ se udomačila i u hrvatskom jeziku iako je iz grčkoga, od riječi "ethos" što znači boravište, zavičaj, običaj, ćud, ponašanje, vladanje. Grci su praksu ljudskoga oponašanja nazivali "ethike tehne". Danas se u općem žargonu ponašanje naziva "etos", a nauk ili znanost o ponašanju "etika". Uz riječ etika upotrebljava se i drugi istoznačni pojam moral¹¹ koji dolazi od latinske riječi "mos" (genitiv je moris) a znači isto što i grčka riječ etika, tj. običaj, ponašanje, vladanje. Kad se u hrvatskom počelo stvarati nazivlje za etiku i moral, našlo se riječ "ćudoređe". Ta riječ ima u korijenu dva pojma: ćud i red. Kao da se htjelo reći: da se ljudska ćud ne bi pretvorila u ćudljivost, potrebno je tu ćud stavljati u red.¹² Uređivanje ćudi jest ćudoređe, a to u potpunosti odgovara pojmovima etike i moralke. Hrvatski puk je u tom razmišljanju našao još jedan zgodan izraz za ćudoređe, a to je *čestitost* koja vuče korijen od "časti". Tako se ćudoređe poistovjećuje s čestitošću i dostojanstvom ljudske osobe. Zanimljivo je ovdje spomenuti knjigu splitskoga nadbiskupa Antona Kačića koji je davne 1729. god. objavio moralku (prvu na hrvatskom) pod naslovom *Bogoslovlje diloredno*. Za njega je etika "diloređe" ili "dilorednost", što znači da etika regulira ljudsko djelo. A to joj je i bitni zadatak.

Etika kao znanost pojavila se u Grčkoj, a zagovarali su je veliki filozofi Sokrat, Platon i Aristotel.¹³ Za njih je osnovni kriterij umovanja i vrjednovanja bio razum. Etika je bila dio, grana filozofije koja se temeljila na razumskim razlozima. Usporedo s kristijanizacijom latinske kulture udomaćio se pojam "moral" koji pomoću vjere uz razumsko i etičko poimovlje traži uporište u Božjoj objavi. Budući da je predmet etike proučavanje dobrote ljudskih čina, tj. Ćudoređe, ona se naziva naukom o ćudoređdu koji ima "teoretski" i "praktični" dio. A u odnosu na sadržaj razlikuje se opća i posebna, individualna i društvena etika. Odmah se postavlja pitanje koje je vrhovno mjerilo kojim etika vrjednuje ljudsko ponašanje?

¹¹ Ibid., str. 5: "La persona umana non nasce pienamente realizzata ma piuttosto come un progetto, e tocca principalmente alla morale definire il progetto e individuare i mezzi per realizzarlo. Questo è un compito difficile ma importantissimo, che decide della vita e della felicità dell'essere umano".

¹² Vidi, Živan Bezić, *Etika i život*, nav. dj., str. 9-14.

¹³ Vidi, Battista Mondin, *Etica e politica*, nav. dj., str. 9-50. Na tih četrdesetak stranica autor je obradio uglavnom sve filozofe od Platona (427.-347.) do Levinasa (1906.-1995.) pod vidom njihovog poimanja etike i morala; kratko, sažeto, razumljivo i poučno. A zajedničko je svima, veli Mondin, da gledaju na čovjeka kao na "nedovršeno biće (životinju), te kako mu je upravo to "glavna zadaća: definirati tko je i ostvariti se" (str. 50).

Ako prihvatimo nominalnu definiciju etike kao “nauka o dobrom ponašanju”, njezina bît krije se u odnosu čovjeka prema dobru. Uz ovu definiciju vežu se i dva potpitanja: Što je to dobro, tj. dobrota? Kako se to dobro odražava u ljudskom ponašanju? Odgovoriti na ta pitanja značilo bi preletjeti povijest ljudske misli i odgonetnuti što to znači “biti i postati čovjek”.

Stari kršćanski pisac Tertulijan tvrdio je kako se “nitko ne rada kao kršćanin, nego to treba postati vlastitim zalaganjem”. Slično se može reći i o čovjeku. Nitko se ne rada kao gotov čovjek. Rođenje je tek početak ljudskoga ostvarivanja. Čovjekom se postaje u životnom hodu od kolijevke do groba, a to potvrđuju antropolozi, pedagozi i psiholozi (“The men are built, not born”). Stoga je njegovo čovještvo uvijek upitno. Za razliku od drugih bića svemira čovjek je sam sebi živi problem i kobna pustolovina. Ili, kako netko zapisa “vječna drama i tajna beskrajna”. Po svom rođenju, naime, nije ni svršen, ni savršen, nego tek božanska skica ili nacrt za dovršenje. Zato nije dosta da se rodi. Potrebno je da se i preporodi, kako je tražio Isus od Nikodema. Slično je govorio na smrti kralj David svome sinu Salomonu: “Sinko, ja odlazim, a ti budi čovjek.” Biti čovjek glavni je zadatak svakoga ljudskog i kršćanskog odgoja. No, nitko nas ne može učiniti ljudima (ni roditelji, ni učitelji, ni stručni odgojitelji), ako to sami nećemo i ne nastojimo.

5. 1. Etika pomaže čovjeku u rastu

Svatko je, dakle, sâm sebi glavni odgojitelj. Ne jedini, ali glavni! Kao slobodno biće čovjek nije determiniran tuđim utjecajem. Svatko je svoj arhitekt i svoj graditelj. Svi ostali sudionici u našem odgoju samo su pomoćni graditelji. Čovjek je ono što sâm učini. Jer, on svoju vlastitu zamisao pretvara u odluke, odluke u djela, a djela u svoje biće. U duhu stare izreke “svatko je kovač svoje sreće” dodajemo kako je svatko kovač svoje sudbine i svoga ljudstva. A to je kovanje naporan, dug i bolan posao jer kovanje se vrši na samome sebi, a mora trajati čitav život. Stoga je Malraux, dobar znalac ljudske psihe, napisao kako “treba devet mjeseci da se stvori čovjek, a samo jedan dan je dostatan da ga se upropasti i ubije”. Zapravo, za “stvaranje čovjeka” nije dosta devet mjeseci. Potrebno je pedeset godina odricanja i volje, veli Malraux, da se učini čovjeka. A kad je čovjek gotov jer u njemu nema više ništa djetinjega i mladenačkoga, on nije ni zašto drugo nego da umre”. Slično je pisao i Erich Fromm u knjizi *Čovjek za sebe*¹⁴ gdje je govorio kako je to “dio ljudske tragedije što razvitak ličnosti nije nikada za-

¹⁴ Vidi, Erich Fromm, *Čovjek za sebe - istraživanje o psihologiji etike*, Zagreb 1977., str. 72-73: “Rođenje je samo jedan poseban korak u kontinuumu koji počinje začecem, a završava smrću. Sve što je između tih dvaju polova proces je radanja nećijih mogućnosti...”

vršen. Čak i pod najboljim uvjetima samo se dio ljudskih mogućnosti realizira. Čovjek uvijek umire prije nego je potpuno rođen”. Ne slažemo se s posljeljnom tvrdnjom jer nije točno da čovjek kad odraste nije više ni za što, nego da umre. Naprotiv, on sa svojim bogatim iskustvom treba pomoći u odgoju novih, mladih naraštaja. Kroz odgoj i samoodgoj on postaje sposobnim odgajati druge. A odgoj sebe i drugih to je ljudska sudbina, od zipke do staračkoga doma. U razvojnoj dječjoj i mladenačkoj dobi mora se prepustiti odgojnom nastojanju roditelja i odgojitelja. A kad zade u zreliju dob, onda je dužan posvetiti se odgoju mladih nastavljajući uz to i vlastit odgoj. Zabluda je umisliti kako smo već savršeni.

No, još veća je zabluda kad se problem pojednostavljuje pa se za čovjeka veli kako je “označen” s četiri dimenzije: tri prostorne (protežne) i jednom vremenskom. To je manjkava definicija čovjeka, jer on živi u još jednoj važnijoj i cjelovitoj, “petoj” dimenziji. Nije on, naime, samo tijelo što živi u vremenu i komu treba “jelo, pilo i odilo”. On je i duh određen za vječnost. Nije samo materija “od praha zemaljskoga”. On je duh, iskra Božjega duha, stvoren na “sliku i priliku” Boga Stvoritelja. On je više nego slika i prilika; on je dijete Božje, brat Očeva božanskoga Sina. Nisu ga mudri Grci bez razloga nazvali “anthropos”, netko tko gleda gori (od ana-trepa). Uzmemo li uz ovo i latinsku riječ za čovjeka “homo”, koja znači “zemljano biće” (izvedenica od riječi humus što znači zemlja), mogli bismo opisati čovjeka kao zemljano biće (od zemlje) koje gleda, motri i teži prema gore. Roden za nebo čovjek gleda prema njemu. Prolazno živi na zemlji, ali žudi i čezne za vječnošću. U tomu i jest “drama njegova postojanja”. On je metafizičko i metakozmičko, a po milosti božansko biće. Kruna stvorenja, ures i simbol stvorene prirode koja ga je dužna hraniti i učiniti čovjekom.

Čovjek je Božji dar ovoj zemlji, velika vrijednost i nosilac vrjednota. On je jedini subjekt na zemlji, a sve ostalo su objekti: i stvari i životinje. Čovjek je subjekt jer je osoba, nosilac prava i dužnosti, pa mu pripada najveće dostojanstvo. Nije čudo onda što su se neki pojedinci, opijeni svojom “veličinom”, počeli smatrati božanstvom. U tom duhu piše i Sartre da, “ako je čovjek bog, drugog mu boga ne treba”, jer “biti čovjek znači htjeti biti Bog”. Čovjek je doista nešto velika u svemiru. Njegova veličina, na žalost, ima i svoju negativnu stranu. Tu je i ljudski jad i nevolja kako na tjelesnom, tako i na duševnom i moralnom polju: bolest, starost, smrt, neznanje, glupost, umišljenost, pomračenje uma, egoizam, zloća, kriminal, ratovi, grijeh i drugo. Ne treba se onda čuditi što je usprkos onoj poznatoj izreci ruskoga književnika Maxima Gorkog kako “biti čovjek gordo zvuči”, te one njemačkoga filozofa Feuerbach da je “čovjek čovjeku bog” američki pisac O’Neil napisao kako riječ “čovjek gnusno zvuči”, jer je doživio da ljudi međusobno često postupaju gore od samih životinja.

Što je onda prava istina o čovjeku? Je li on andeo ili životinja,

“gordo” ili “gnusno” biće?! Ni jedno ni drugo ne odgovara istini. Čovjek nije ni Bog, a ni anđeo. Nije ni životinja, ni đavao. On je ništa više i ništa manje nego – samo čovjek! Ograničeno biće s velikim potencijalom. On je stanovnik zemlje, a rođen kao sin neba. Jad i veličina. Stvaratelj, ali i nesavršeni stvor. Lijepo ga je opisao veliki Pascal kad je rekao kako u njemu otkrivamo “trstiku koja misli”, “slavu i otpad svemira”, pa je zaključio da je čovjek “ništa u odnosu na beskraj”, a da je “sve u odnosu na ništa”. Te, da je on zapravo “sredina između onoga ništa i sve”. Čovjek je, dakle, sredina između “jednog pozemljara i diviniziranog nebesnika”.¹⁵

6. Čovjek je ranjeno i otkupljeno biće

Čovjek može biti dobar i može biti zao. No, on je u sebi, u svojoj etičkoj dimenziji duboko ranjeno biće. Ranjen je u svim svojim unutarnjim moćima: razum bi trebao biti siguran instrument istine a ipak tako lako podliježe zabludi i laži; volja – moć slobodne odluke trebala bi birati dobro a ipak tako se lako prikloni zlu; srce – simbol afektivnoga života trebalo bi biti dobrohotno, dobro srce koje ljubi Boga i ljude, a ipak to srce ljudsko može biti tako puno mržnje, nepomirljive mržnje; savjest bi trebala bdjeti nad našim odlukama i točno ocijeniti što je dobro a što zlo, a ona može biti tako slijepa, gotovo mrtva.

Zašto je to tako s čovjekom? Zašto je rođen da bude sebičan i sklon da slijedi zla nagnuća? Zašto ga je lakše pokvariti nego odgojiti da bude uistinu dobar? Svi zavodnici imaju tako mnogo uspjeha. Rušiti je lako; graditi je teško. Na to pitanje, puno misterija, imamo odgovor samo u Objavi. Čovjek je pao u iskonu; sagriješio je time što se odrekao istine i ljubavi, samoga Boga, slijedeći napasnika. Poremetio je svoje biće. Izgubio je unutarnji sklad. Tako se u srcu svakoga čovjeka odvija duhovna borba između dobra i zla. “Đavolovom je zavišću došla smrt u svijet, i nju će iskusiti oni koji njemu pripadaju” (Mudr 2,24).

6. I. Tri duboke rane

Drugi vatikanski sabor upućuje kako zlo u svijetu ima korijene u čovjekovu srcu (GS, 10). I ono je tako očito: mržnja, sukobi, tlačenje, ne-

¹⁵ Nijedan čovjek ne živi samom sebi, nego "ako živimo u Gospodinu živimo" (Rim 14, 8). Stoga Živan Bezić (*Etika i život...*, str. 140-141) veli kako "u dodiru sa Svetim i ljudski život postaje svet. Život je tri puta svet. Najprije u svom postanku, zatim u svojoj svrsi, a onda u svome cijelom trajanju. Nijemci zgodno kažu da je život "Gabe und Aufgabe", dar i zadatak. Jednom započet ljudski život nikad više ne prestaje, nego preko smrti vodi u vječnost."

pravde, međusobna uništavanja u ratnim sukobima, seksualna raspuštenost, progon istine, sablazni malenih, ubojstva nerođenih itd. “Ne čuvaju više čistoće ni tijela ni ženidbe, jedan drugoga ili iz zasjede ubijaju, ili jedan drugome preljubom jade zadaju. Svuda zbrka: krv, ubojstvo, krađa, prijevare, pokvarenost, nevjernost, buna, kriva prisega, uznemirivanje čestitih, zaboravljanje dobročinstva, oskvrnjenje duša, zločini protiv naravi, nered u braku, preljub, nećudorednost” (Mudr 14,24-26). Pitat ćete gdje to piše?! U Svetom Pismu, u knjizi Mudrosti koja analizira etičku krizu onoga vremena za koju se može reći kako je bila plod “perverzije savjesti”. Kako to da čovjek može tako duboko iskvariti svoj život i svoje biće? Što je to u njemu? Tu je duboka rana, grijeh. Postoje tri duboke rane, tri velike strasti koje su izvor svih etičkih zala povijesti, a apostol Ivan ih opisuje kao “požudu tijela, požuda očiju i oholost života” (1 Iv 2,15-16).

U razmišljanju o njima počnimo s *ohološću*. Što kaže riječ Božja o njoj? “Oholost počinje kad čovjek otpadne od Gospoda i srcem se odmetne od svoga Stvoritelja” (Sir 10,12). Oholost je stanje duha kad čovjek samoga sebe smatra samodostatnim; opojen težnjom za moći nad drugima prezire sve oko sebe, pa i samoga Boga. Sotona je duh oholosti. Oholica je sam svoj “bog”; u isto je vrijeme anarhičan i totalitaran. Anarhičan je jer odbacuje svaki autoritet, ali kad sam ima mogućnost da bude autoritet, tada je totalitaran; želi imati potpunu vlast nad drugima; klanja se svojoj mudrosti i svojoj moći. Svi totalitarizmi u povijesti vuku svoj korijen obično iz oholosti. Zato na mnogo mjesta Sveto Pismo govori o oholosti kao velikom zlu. Oholica “izvrće dobro u zlo i baca ljagu na samu krepost” (usp. Sir 11,31).

Druga je velika strast požuda očiju. To je zapravo težnja da se što više posjeduje. Važnije je imati nego biti. Imati i sve više imati. To je strast bogatstva. Sva izrabljivanja, sve socijalne nepravde, sva ekonomska podjarmljivanja imaju svoj korijen u toj strasti. Riječ Božja kaže: “Tko novce ljubi, nikad ih dosta nema; tko bogatstvo ljubi, nikad mu dosta probitka” (Prop 5,9). Zato Isus govori: “Zaista, kažem vam, teško će bogataš u kraljevstvo nebesko” (Mt 19,23). Čitamo u Evandelju da je u vječnu propast otišao onaj bogataš koji je govorio: “Dušo, evo imaš u zalihi mnogo dobara za godine mnoge. Počivaj, jedi, pij, uživaj! Ali mu Bog reče: Bezumniče! Već noćas duša će se tvoja zaiskati od tebe! A što si pripremio, čije će biti? Tako biva s onim koji sebi zgrće blago, a ne bogati se u Bogu” (Lk 12,19-21). Oholost života i požuda očiju toliko su okova skovale i krvi prolele; more suza su izazvale i znoja iscijedile, jer su strasno išle preko leševa do ciljeva.

Požuda tijela u službi smrti. Oholost, pohlepa i obogaćivanje na račun drugih ne prolaze dobro u ocjeni suvremenih ljudi. Te strasti, makar imale mnogo slugu, ipak nemaju mnogo javnih odobravatelja u sredstvima javnoga priopćavanja. Međutim, požuda tijela ima svoju posebnu industriju i prikazuje se “naprednom”, “humanom”, “potrebnom”, “oslobo-

diteljskom”. U službu požude tijela ulažu se kapitali i beru profiti. Potražnja je velika. To znači da se na području seksualnosti događa tragična perverzija savjesti. Na tom se području zaista dobro proglašava zlom, a zlo dobrim, kao što je davno govorio Božji prorok. Velike duhovne vrijednosti nevinosti, čistoće, čednosti, bračnoga dostojanstva i bračne vjernosti ismijane su, izrugane, etiketirane kao natražni zaostaci mračne prošlosti, preživjelo srednjevjekovlje, pojmovi nedostojni naprednoga atomskog doba. Filmovi na velikim platnima i malim ekranima, pornografski časopisi i videokazete, hedonistički seksualni odgoj i razne reklame erotizirali su suvremeni mentalitet do te mjere da su bez cijene temelji života. Sjetimo se samo hotimičnih i zakonom zaštićenih ubijanja nevine djece čedomorstvom i pobačajem, koje Drugi vatikanski sabor naziva “užasnim zločinom”. Crkveno je učiteljstvo stoga smatralo svojom obvezom objaviti tri važna dokumenta u obrani ljudske osobe: *Humanae vitae*¹⁶ *Persona humana* i *Odgojne smjernice o ljudskoj ljubavi*.

6. 2. Ranjenoga čovjeka treba liječiti

Ranjenoga čovjeka treba liječiti i iz tame prenijeti u svjetlost. Treba ga u njemu samom osloboditi od okova grijeha. To ne može čovjek svojom moći. On sam ne može prijeći iz smrti u život. Ali to može učiniti u njemu Bog. Jednom zgodom Isus je rekao učenicima: “Ljudima je to nemoguće, ali Bogu je sve moguće” (Mt 19,26). Tko onda može pomoći čovjeku da bude uistinu dobar, pravdan i plemenit? Tko drugi, ako ne onaj koji se predstavio kao “Put, Istina i Život”. Isus Krist je svjetlo istinsko koje dođe na svijet da prosvijetli svakoga čovjeka (usp. Iv 1,9). Isus Krist je najsvjetlija pojava ljudske povijesti. Nitko ga nije u povijesti nadmašio u ljepoti nauka, u dobroti srca, u čistoći života, u ljubavi sve do kraja, sve do križa. On je uskrsnuti Bogočovjek koji je za sebe rekao: “Ja sam svjetlost svijeta; tko ide za mnom neće hoditi u tami, nego će imati svjetlost života” (Iv 8,12). “Ja dodoh da život imaju, u izobilju da ga imaju” (Iv 10,10).

Poznati znanstvenik našega vremena Albert Einstein, koji je duboko proniknuo u tajnu materija i energije svemira, ovako se u jednoj prilici izjasnio o Bogu i Isusu: “Moja se vjera temelji na poniznom poklonstvu Bogu, koji se sam u najmanjim česticama materije objavljuje. Moje duboko uvjerenje u Božju opstojnost, koji se posvuda u svemiru objavljuje, temelj je i moje egzistencije i vjere. Ja sam Židov, ali fascinirajuća slika Isusa iz Nazareta na meni je ostavila neizbrisiv pečat... Nitko se nije pokazao takvim kao

¹⁶ Ove godine je 40. obljetnica kako je papa Pavao VI. objavio tu encikliku za koju danas vele da je bila proročki intonirana, posebice u kontekstu opredjeljenja brojnih obitelji za “kulturu smrti”, kako je često ponavljao sluga Božji Ivan Pavao II.

on. Zaista, samo je jedno mjesto na svijetu bez ikakve tame, a to je osoba Isusa Krista. U njemu nam se Bog na najjasniji način predstavio. Njega i ja štujem i njemu se klanjam” (Crkva na kamenu, veljača 1985., str. 16).

Trajni živi svjedok za Isusa Krista jest njegova zajednica, Crkva koja je došla u povijest ne iz nekoga mita ili neke legende, nego iz svjetla Isusa Krista Uskrsnuloga i vatre Duha Svetoga, okupana vodom krštenja. Ona pamti već dva tisućljeća povijesti spasenja i naviješta djela Božja. Utkana u sva iskušenja povijesti ona nosi u sebi darove Božje za spasenje ljudi. Kolike je odgojila čestite očeve, dobre majke, poštene mladiće, nevine djevojke, revne svećenike, redovnike i redovnice, kao i časne biskupe u hrvatskom narodu kroz trinaest stoljeća svoga spasenjskog djelovanja. Nbrojeni su njezini sveci i mučenici.

No, ona je također svjesna da njezini sinovi i kćeri mogu svoje dostojanstvo grijehom razoriti. Mogu otvrdnuti u grijehu i postati tvrdokorni u zlu. Zato se Crkva trajno moli za izgubljene sinove svoje, jer ima božanske darove da ih oslobodi od zla i od Zloga. Povijest Crkve ima i tamnih stranica zbog grješnika i otpadnika. To su rane na njezinim udovima. Unatoč tomu Crkva je sveta. Ona je naša majka i domovina naše duše po darovima koje daje: Božju riječ, sakramente, otajstveno zajedništvo s Kristom i braćom. Crkva je odgojila tolike dobročinitelje ne samo na području vjerskoga života, nego i na svim drugim područjima ljudskoga djelovanja, na području znanosti, umjetnosti, sveopće kulture. Vjera Crkve uči nas samo dobru. Uči vas ljubiti Boga i ljude i to je činila uvijek u svakom sustavu i narodu, u svakom društvenom uređenju. Odgajala je i odgajala savjesti za istinu i pravednost. A postala je i “znak osporavan” (usp. Lk 2,34), pa je često iskušavana prijezirom i progonstvom.

7. Zaključno razmišljanje

U ovom priopćenju dotakao sam mnogo izazovnih tema i pitanja koja se odnose na čovjeka i njegov odnos prema drugima, životu i budućnosti. Može nas razočarati činjenica što čovjek nije bolji, kad toliko toga zna i umije. Možemo se obeshrabriti gledajući kako stvari loše idu, a čovjek sve više biva sebičan i okrutan. A pozitivne vrijednote poštenja, čestitosti, iskrenosti i dobrote kao da su “upale u stečaj”, došle u pitanje. Ne-ka nam u tim iskušenjima pomogne molitva Majke Terezije:

Čovjek je nerazuman, nelogičan, sebičan. Nije važno, voli ga!
Ako činiš dobro, pripisat će to tvojim sebičnim ciljevima. Nije važno, čini dobro!
Ako ostvariš svoje ciljeve, naći ćeš lažne prijatelje i iskrene nepri-

ratelje. Nije važno, ostvaruj svoje ciljeve!

Dobro koje činiš sutra će biti zaboravljeno. Nije važno, čini dobro!
Poštenje i iskrenost učinit će te ranjivim. Nije važno, budi iskren i pošten!

Ono što si godinama stvarao, u času bi moglo biti razrušeno. Nije važno, stvaraj!

Ako pomažeš ljudima, možeš loše proći. Nije važno, pomaži im!

Daješ svijetu najbolje od sebe, a on će ti uzvratiti udarcima. Nije važno, daj od sebe sve najbolje!